

НАУЧНИ ЧЕТЕНИЯ  
НА ТЕМА  
„ПРЕДВИДИМОСТ  
НА ПРАВОТО“

Сборник  
доклади

Университетско издателство  
„Св. Климент Охридски“

# ПРЕДВИДИМОСТ НА ПРАВНИЯ РЕД В ПОСТМОДЕРНОТО ОБЩЕСТВО

*Проф. д-р Даниел Вълчев\**

## PREDICTABILITY OF LAW IN A POST-MODERN SOCIETY

*Prof. Daniel Valchev, PhD*

*Despite the chosen title, this article is dedicated to the theory of knowledge within the postmodern perception of the world and in particular to the theory of legal knowledge. The concept of predictability of legal order cannot be scientifically explored from a modern perspective unless placed in context with more general cogitations about the way we, lawyers, interpret the contemporary legal systems of western type within what Jean-François Lyotard calls “condition postmoderne”.*

*In the first part I clarify the meaning of several key notions with reference to the topic, starting by sketching the relationship between the concept of legal order and predictability and switching to outlining the concept of postmodernism and its contextual significance for the topic. In the second part I analyze the three levels of theoretical generalization in research of the subject of predictability of legal order (putting emphasis on the Bulgarian legal system), namely: a) the level of practical debate about the dynamics of change of legal order reducing the contents of the expression “predictable legal order” to the meaning of “rarely amended legal order”; b) the level of sociological discourse about the social consequences from the lack of predictability within which “predictable legal order” means “legal order causing expected social consequences and c) in the field of legal philosophy where under “predictable legal order” is mostly understood “legal order in established, lasting relationship with a predominant meta discourse, creating the context”.*

*In the closing part I offer some generalizations and conclusions about the development of today's western type legal systems towards less predictability and the sequential challenges the law faculties are facing.*

*Ключови думи: правен ред, предвидимост, модерност, постмодерност, правно познание, правна система от западен тип.*

*Keywords: legal order, predictability, modernism, postmodernism, legal knowledge, western type legal system.*

---

\* Юридически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

## Общи положения

Независимо от избраното заглавие, този текст е посветен на *теорията на познанието* в рамките на *постмодерното разбиране за света* и в частност на *теорията на правното познание*. Проблемът за предвидимостта на правния ред няма как да бъде научно изследван от съвременна гледна точка, ако не бъде поставен в контекста на по-общи разсъждения относно начина, по който ние, юристите, интерпретираме *съвременните правни системи от западен тип* в контекста на това, което Жан-Франсоа Лиотар нарича *condition postmoderne*<sup>1</sup>. Изложението, което следва, е в обем на статия и е построено по следния начин:

В *първата част* ще изясня няколко ключови понятия, имащи отношение към избраната тема, като последователно:

а) ще скицирам връзката между понятието *правен ред* и проблема за *предвидимостта*; и

б) ще очертая понятието *постмодерност* и неговото контекстуално значение за нашата тема.

Във *втората част* ще разгледам *трите равнища на теоретично обобщение* при изследване на темата за предвидимостта на правния ред (с акцент върху българската правна система), а именно:

а) равнището на един *практически дебат* относно *динамиката на промените в правния ред*, който свежда израза „*предвидим правен ред*“ до значението на „*рядко променящ се правен ред*“

б) равнището на един *правно-социологически дискурс* за *социалните последици от липсата на предвидимост*, в рамките на който „*предвидим правен ред*“ означава „*правен ред, предизвикващ очаквани социални последици*; и

в) *на полето на правната философия*, където под *предвидим правен ред* преимуществено се разбира „*правен ред, който е в установена трайна връзка с доминиращ метаразказ, създаващ контекста*“.

В *заклучителната част* ще предложа обобщения и изводи относно развитието на *днешните правни системи от западен тип* по посока на снижаване на тяхната предвидимост и свързаните с това *предизвикателства пред юридическите факултети*.

---

<sup>1</sup> Lyotard, J.- F. La condition postmoderne. Paris: Editions de Minuit, 1979. На български език: Лиотар, Ж.-Фр. Постмодерната ситуация София: Наука и изкуство, 1996.

## Правен ред, предвидимост, постмодерност

### *За употребата на понятията „право“ и „правен ред“ в контекста на темата*

В заглавието на този текст съм използвал понятието „правен ред“, а не понятието „право“. Причината за това е, че според мен думата „право“ обхваща както конкретните правни редове (българско право, италианско право, право на ЕС и т.н.), така и тяхната *концептуализирана абстракция*. Правото в неговия смисъл на обобщаваща концептуализирана абстракция трудно може да бъде преценено по скалата предвидимо/непредвидимо, защото подобна преценка изисква наличие на определен нормативен пълнеж и ясни времеви параметри. Що се отнася до един *конкретен правен ред*, то той може да бъде измерван по скалата предвидимо/непредвидимо. Но както ще видим по-надолу в изложението, според мен това може да означава доста различни неща, в зависимост от нивото на теоретично търсене, на което се проектира проблемът.

Формулировката на заглавието обхваща и думата „общество“, която насочва преимуществено към *националните правни редове*, доколкото преобладаващото от съвременна гледна точка разбиране за относително хомогенна социална общност е общността в националната държава. Това по-тясно очертаване на темата е търсено не само с оглед на необходимостта изложението да бъде поместено в обема на статия. Вярно е, че постмодерността се проявява чрез множество наднационални и дори глобални фактори, но едва ли ще сгрешим, ако кажем, че към момента националните правни редове (макар и преимуществено от отворен тип)<sup>2</sup> продължават да са най-интензивният източник на правно въздействие.

### *За понятието „правен ред“ и съдържащата се в него идея за предвидимост*

Преди време, когато подготвих първата част от моите *Лекции по Обща теория на правото*<sup>3</sup>, се изправих пред необходимостта да из-

---

<sup>2</sup> Под „правен ред (правна система) от отворен тип“ разбирам такъв вътрешен правен ред, който търпи съществени (преки или опосредени) въздействия от страна на наднационални правни редове, чрез „припознаване“ на норми от тях като норми от вътрешното право.

<sup>3</sup> Вълчев, Д. Лекции по Обща теория на правото. Част първа. София: Сиела, 2016.

разя възглед за съотношението между понятията „*правна система*“ и „*правен ред*“. Придържайки се към Хайек, приех, че редът е състояние, при което множество компоненти от различен вид са така свързани помежду си, че въз основа на познания за една времево и пространствено ограничена част е възможно да бъдат направени предвиждания с голяма степен на вероятност за останалото<sup>4</sup>. Подобно разбиране за *ред*, съпоставено с една стандартна дефиниция на *система*<sup>5</sup>, показва, че редът е винаги тясно свързан с идеята за предвидимостта, докато при дефинирането на системата водещи са наличието на обща структура и (донякъде) връзката със средата. Причината, поради която Келзен предпочита словосъчетанието „*правен ред*“ пред словосъчетанието „*правна система*“ (макар да ги счита за изразяващи една и съща идея) обаче е различна - немската дума за ред (*Ordnung*), както впрочем и съответната дума в редица езици (където тя е останала свързана с латинското *Ordo*), по-добре изразява възгледа, че правото е принудителен нормативен ред<sup>6</sup>.

Следователно самата идея за *правен ред* съдържа разбирането за *базова предвидимост*. Тази предвидимост се дължи на наличието на повторяеми компоненти и връзки между тях. Уместно би било обаче още тук да отбележим твърдението на Рорти<sup>7</sup>, че една от причините дълго време да се смята, че има съществено различие между научното познание, което дават природните науки, и онова, което предлагат науките за обществото и човека, е в Просвещенското разбиране, че научното знание предоставя на онзи, който го притежава, *възможност за предвиждане и контрол*. Обикновено това се приема за добре дошло в природните науки (като даващо възможност да се „опитоми“ природата, което пък е предпоставка за материален и технологичен прогрес), но се счита за лошо, когато същото се отнася до човека и неговите общности. При словосъчетанието „*правен ред*“ тези опасе-

---

<sup>4</sup> Хайек, Фр. Право, законодателство и свобода. Т. 1: Правни норми и правов ред. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1996, с. 48.

<sup>5</sup> Обикновено понятието „система“ се дефинира като множество компоненти, свързани интегративно, притежаващи обща структура и намиращи се в определена среда.

<sup>6</sup> Тази част от възгледите на Келзен е много подредено представена в Goyard-Fabre, S. L'idée d'ordre dans la théorie juridique de Kelsen. - Cahiers de philosophie politique et juridique, 1986, № 9, p. 23—41.

<sup>7</sup> Рорти, Р. Философията и огледалото на природата. София: Наука и изкуство, 1998, с. 391.

ния не биха имали такова значение, доколкото правото освен принудителен нормативен ред представлява (независимо дали го признаваме гласно, или го приемаме като премълчана предпоставка при други разсъждения) и специфична *техника за социален контрол*<sup>8</sup>.

### *Модерност и постмодерност*

Думата „*постмодерност*“ изразява идеята за нова историческа епоха (или поне за нова социална и културна ситуация), настъпила след епохата на модерността<sup>9</sup>. Затова и не е чудно, че за очертаване на характеристиките на тази нова епоха (ситуация) се прибегва главно до сравнение с предхождащата я *модерност* – повечето от белезите на постмодерното се разкриват в опозицията *модерност/постмодерност*. Въпреки наличието на различни виждания най-общо може да определим постмодерността като време на криза на идващия от Просвещението култ към човешкия разум и на вярата, че науката може да проникне във всяка същност, да разбере всеки смисъл и така трайно да подобри живота на човека.

Опозицията *модерност/постмодерност* намира изражение в различни частни опозиции, като с оглед на нашата тема следва да скицираме поне три от тях.

На първо място, следва да отбележим опозицията *ред/хаос*. На тази плоскост *модерността* ни се разкрива като епоха на относително видими и стабилни йерархии и свързаните с тях авторитети, системи за контрол и господстващи наративи. Обратно – *постмодерността* е време на разколебани йерархии, на поставяни под съмнение авторитети, на децентрализирани системи за контрол и липса на доминиращи наративи.

Втората важна частна опозиция, която следва да отбележим е опозицията между *модерна наука* и *постмодерна наука*. В *рамките на модерността* науката се приема за единствения източник на обективно знание, а от гледна точка на модерната наука светът се представя като *едновременно познаваем в своята цялост*. Критериите за

---

<sup>8</sup> Най-последователните изследвания на правото като техника за социален контрол са очаквано от автори, работещи на полето на правния социологизъм. Вж. например Pound, R. *Social Control Through Law*. Routledge, 1996.

<sup>9</sup> Без да влизаме в различните дискусии относно времевите граници на модерната епоха, ще приемем, че тя започва след края на Средновековието и завършва в общи линии в десетилетието след края на Втората световна война.

преценка по оста вярно/невярно се основават пряко на големия разказ за науката – човекът, чрез своя разум и своята безкористност, е способен да разпознае вярното, стига да не му пречат свещеници и тирани. Това дава на знанието само по себе си статут на цел. *Постмодерната представа* за науката е много различна – науката не само че не изчерпва знанието, но тя може да предложи само откъслечни и под условие верни представи за света. Казано по друг начин, познавателните съждения в която и да е научна област са само *относително верни* в зависимост от време, пространство, условия, контекст, което пък означава, че светът е само *локално познаваем*. Критериите за преценка по оста вярно/невярно се опират на *подвижни консенсуси на експерти*. Знанието престава да изглежда само по себе си като цел, тъй като водеща е вече преценката за неговата *ползност*.

И няколко думи за опозицията *модерна философия/постмодерна философия*. Не е трудно да се види, че в *модерната философия* водещ е стремежът да позиционира човека (главно чрез твърдения за неговата разумна природа) като венец на природата и да очертае *неговата същност да бъде познавач на същности*<sup>10</sup>. Водещи в *постмодерната философия* са опитите човекът да се проектира в един недокрай познаваем свят и да се предложи контекст, надхвърлящ ограниченото локално познание, най-често придавайки определено значение на езиковите игри.

За да илюстрирам общата опозиция *модерност/постмодерност*, както и частните опозиции, които скицирах, ще дам един измислен пример. Нека да приемем, че в едно планинско село има много столетници. Търсят се различни обяснения на този факт - в съчетанието на храни, които жителите му консумират, във въздуха, който дишат, във водата, която пият, в надморската височина, в климата, в озоновия слой на това конкретно място, в силния или слаб земен магнетизъм, в ниските нива на стрес, в генетичната предразположеност на жителите, в начина им на мислене, в особеностите на техния бит, в предпочитаните или избягвани сексуални практики, в добрата или лошата (тъй като последната би могла да стимулира имунната система) хигиена, в специфичните религиозни преживявания и т.н.

*Модерното обяснение* на този феномен би изглеждало така: благодарение на усилията на поколения неуморни и безкористни учени

---

<sup>10</sup> Изразът е на Рорти, Р. Цит. съч., с. 389.

един ден науката ще разбере как влияе всеки от тези фактори на дълголетие; това ще помогне всички ние да станем столетници; човешкият гений (посредством науката) в крайна сметка успява да разбере и ако не да подчини, то поне да опитоми природата.

*Постмодерното обяснение* би било доста различно и би изглеждало по следния начин: дори един ден да разберем как влияе всеки от тези фактори и да сме в състояние да предвидим всяко движение на тялото на столетника X, пак няма да можем да предвидим какво ще каже той, когато се събуди на 100-ния си рожден ден, а още по-малко какво има предвид като каже това, което ще каже<sup>11</sup>.

Обобщавайки тази част от изложението, може да се съгласим с разбирането на Лиотар, че основният белег на постмодерната ситуация е *недоверието към метанаративите*, които лишават културния контекст (в т.ч. и науката) от Голямата Цел, Голямата Опасност, Голямото Пътешествие, Големия Герой<sup>12</sup>. Тъкмо недоверието в метанаративите в значителна степен отговаря и на въпроса дали *българското общество* се намира в постмодерна ситуация. Според мен да, както на собствено основание (доколкото разколебаването на метанаративите, както и кризата на йерархиите, авторитетите и системите за контрол са очевидни), така и като по-скоро като инерционен ефект от общия процес на глобализация и в частност на нейните информационни и културни измерения с подчертано комерсиален характер.

## **Трите равнища на теоретично обобщение при изследване на темата за предвидимостта на правния ред**

### ***Ред ли е правният ред в постмодерното общество?***

Преди да насочим интереса си към трите равнища на теоретично обобщение при изследване на темата за предвидимостта на правния ред, следва да отговорим на въпроса доколко правният ред в постмодерното общество (при вече очертаните негови белези) изобщо отговаря на характеристиките на ред. Мисля, че и в постмодерната ситуация правният ред продължава да притежава характеристиките на ред – т.е. независимо от известни елементи на хаотичност и отдалечаване от метанаративите, съвременните правни системи (или поне тези от западен тип) запазват общата си структура, а заедно с това и пов-

---

<sup>11</sup> Отново заемка от Рорти, Р. Цит. съч., с. 388.

<sup>12</sup> Лиотар, Ж.-Фр. Цит. съч., с. 40.



торяемостта на компонентите, респективно на типизираните връзки между тях. Основната причина за това е, че и в постмодерните общества правните системи продължават да демонстрират белезите на *динамичен нормативен ред*, или опростено казано, ред, при който юридическата валидност на една правна норма, следва от друга правна норма, стояща по-високо в нормативната йерархия, с посредничеството на човешки акт.

Допълнителен важен аргумент в подкрепа на твърдението, че и в постмодерното общество правният ред е ред, следва от запазената консервативност на правните системи, дължаща се до голяма степен на относителната стабилност на общите и отрасловите правни принципи, както и на вътрешната съгласуваност на съдебната практика.

### ***Практически дебат относно динамиката на промените в правния ред***

Както вече отбелязах, според мен следва да бъдат разгледани *три различни равнища на теоретично обобщение* при изследване на темата за предвидимостта на правния ред. Първото и основно от правна гледна точка е равнището на един *практически дебат относно динамиката на промените в правния ред*, който свежда изреча „*предвидим правен ред*“ до значението на „*рядко променящ се правен ред*“.

Не е трудно да се види, че в този случай въпросът за предвидимостта на правния ред всъщност е въпрос за *динамика в работата на (основно) законодателя в широк смисъл*. Дебатът, който може да се води на това равнище, е практически дебат, който е преимуществено правен, макар и с определен политически привкус. Възможното подобряване на предвидимостта на правния ред (разбиран по този начин) пък би била по посока на поставяне на ограничения пред законодателя в широк смисъл, които да го насочват към известна бавност и въздържане от реактивност по отношение на променящата се социална среда. Сnižаването на темпото на промени, съчетано с по-широк и по-продължителен дебат, би дало възможност както на адресатите, така и на практикуващите юристи да се нагодят към измененията в правния ред.

Предвидимостта на правния ред на това равнище на обобщение подлежи на *количествено измерване*. Известно е например, че годишно у нас се приемат около 130 закона (нови закони, закони за

изменение и допълнение на съществуващи закони и закони за ратифициране на международни договори) и около 800 подзаконови нормативни акта. Картината се усложнява от факта, че основният брой промени са концентрирани в неголям брой закони. Например Кодексът за социално осигуряване от приемането си през 2000 г. до 1 януари 2022 г. е изменян и/или допълван 153 пъти, или средно по 7-8 пъти годишно, а Законът за данъка върху добавената стойност е изменян и допълван 3 пъти, преди да влезе в сила, и още 6 пъти в годината на влизането си в сила<sup>13</sup>.

Възможните решения на този проблем са различни, но като цяло те следва да бъдат ориентирани към дисциплиниране на законодателния процес и поемане на по-ясна политическа отговорност за честите промени. Лесно може да бъде установено, че въведеното през 2016 г. изискване законопроектите да бъдат придружени с *оценка на въздействието* до момента не дава очакваните резултати по посока на такова дисциплиниране. В огромен брой случаи оценката за въздействие се свежда до преразказ на мотивите на законопроекта<sup>14</sup>. Ситуацията допълнително се усложнява от обстоятелството, че през последните години се утвърдиха две порочни законодателни практики (често използвани заедно, за да се избегнат както публичният дебат, така и оценката за въздействие): а) с предложения на народни представители, внесени между първо и второ четене, да се правят промени, които излизат извън предметния обхват на приетия на първо гласуване законопроект; и б) да се правят съществени и многобройни изменения в други закони, отново без те да са пряко свързани с предмета и целите на основната промяна.

Съществуват различни примери за търсене на решения и на конституционно равнище на посочените въпроси. Например във *Франция* се прави отчетлива разлика между *proposition de loi* и *projet de loi* – като се започне от това кой може да инициира приемането, мине

---

<sup>13</sup> Данните тук и по-надолу са от изследването Юридически барометър.

<sup>14</sup> Това важи най-вече за законопроектите, внесени от народни представители. За законопроектите на Министерския съвет има изискване да се публикуват на Портала за обществени консултации, където да престоят един месец за обществено обсъждане, и се внасят в Народното събрание с редица придружаващи ги документи (справка за съответствие с Правото на ЕС; справка за отразяване на получените становища; справка за съответствието с КЗПЧ и практиката на ЕСПЧ в Страсбург; финансова обосновка, одобрена от министъра на финансите).

се през процедурата и сроковете и се стигне до цвета на хартията, на която са отпечатани. Наред с това, за да влезе за разглеждане в Асамблеята, проектът или предложението за законодателна промяна следва да бъдат придружени със становище от *Corseil d'État*, а по отношение на някои закони е процедурно недопустимо съответните законопроекти да изхождат от някой различен от правителството. Отново във Франция съществуват т.нар. *lois organiques* (органически закони), за приемането (отмяната, изменението и/или допълнението) на които се изисква завишено мнозинство, предвидена е утежнена процедура и по тях задължително се произнася Конституционният съвет.

Към този аспект на предвидимостта на правния ред, освен *динамиката на промените в нормативните актове*, следва да се добавят поне още две практики, всяка от които има известен потенциал за създаване на непредвидимост - *обратното действие на закона* и *новото абстрактно нормативно тълкуване*.

Макар и често критикувано<sup>15</sup> и донякъде ограничено от серия решения на Конституционния съд (КС)<sup>16</sup>, според Българската конституция *обратното действие на закона* е принципно допустимо. Статистиката сочи, че макар то да не е чак толкова често срещано, през последните години случаите на приети закони, за част от разпоредбите на които е предвидено обратно действие, растат - през 2017 г. те са 4, през 2018 г. - 13, а през 2019 г. - 15. Още по-разпространено е избягването на стандартния 3-дневен *vacatio legis*, предвиден в Конституцията - близо 1/3 от приеманите закони предвиждат влизане в сила от деня на обнародване в Държавен вестник с аргумент за спешност (въпреки че част от тях са престояли в Народното събрание като законопроекти месеци наред). Независимо че способства за увеличаване на непредвидимостта на правния ред в далеч по-малка степен от обратното действие на закона, хипертрофията на тази практика подсказва, че предвидимостта на правния ред съвсем не е

---

<sup>15</sup> Обратното действие на закона получава може би най-силната критика на теоретично равнище в теорията на Лон Фулър (*Lon Fuller*). В нея недопускането на обратно действие е един от осемте принципа (условия, изисквания, насоки) за *вътрешната моралност на правото* (*internal, inner Morality of Law*), които Фулър определя и като *принципи на легалността* (*Principles of Legality*). Fuller, L. *The Morality of Law*. New Haven and London: Yale University Press, 1969.

<sup>16</sup> Например РКС № 9/1992 г., РКС № 4/2014 г., РКС № 7/2001 г., РКС № 8/2021 г.

сред основните параметри, които законодателят следи в рамките на законодателния процес.

Решението на въпроса за ограничаване на случаите на обратно действие на закона може да дойде или с изменение и допълнение на Конституцията (което е по-буквалният и по-радикален подход, но пък който е процедурно тежък и трудно позволяващ да бъдат обхванати всички възможни хипотези), или чрез практиката на Конституционния съд (по възможност чрез техниката на абстрактното нормативно тълкуване), която би могла да бъде показуистична и в определена степен гъвкава.

Тук е мястото да споменем и влиянието върху предвидимостта на правния ред на *абстрактно нормативно тълкуване, давано с решения на КС и тълкувателни актове (решения и постановления) на Върховния касационен съд (ВКС) и Върховния административен съд (ВАС)*.

Сравнен с предходните, въпросът за влиянието на тълкувателната практика на КС върху предвидимостта на правния ред изглежда на пръв поглед маловажен. Причините за това са свързани както с обстоятелството, че броят на решенията на КС за абстрактно нормативно тълкуване е като цяло малък (16 решения на КС по чл. 149, ал. 1, т. 2 от Конституцията за последните 10 години), така и с доскорошната практика на КС да се въздържа от разглеждане на искания за абстрактно нормативно тълкуване, по които вече се е произнесъл с предходно решение за абстрактно нормативно тълкуване. Това обаче в перспектива може да се промени, както предвид Определението за допустимост по к. д. № 5/2019 г., с което КС прие, че искания за абстрактно нормативно тълкуване на конституционни разпоредби могат да правят и състави на ВКС и ВАС, така и с оглед решението по същото дело (РКС № 3/2020 г.), с което КС прие, че няма пречка да приема за разглеждане и да се произнася по същество по искания с правно основание чл. 149, ал. 1, т. 2 от Конституцията в случаите, в които вече се е произнасял с предходно решение за абстрактно нормативно тълкуване по същия въпрос. Въпреки това потенциалът на КС за увеличаване на непредвидимост в българския правен ред следва да се оцени като незначителен.

По сходен начин стои въпросът с тълкувателните актове на ВКС и ВАС. Статистиката сочи, че за последните 10 години ВКС и ВАС са издали общо 177 тълкувателни акта, или между 17 и 18 акта годишно.

Макар и многократно по-динамична от практиката на КС, тълкувателната практика на двете върховни съдилища едва ли е в състояние да предизвика опасения за негативно тяхно влияние върху предвидимостта на правния ред, особено на фона на над 900-те промени, свързани със закони и подзаконови нормативни актове годишно. От определена гледна точка може да се твърди, че е вярно по-скоро обратното – недостатъчно активното упражняване на правомощията по чл. 124 и сл. от Закона за съдебната власт също по някакъв начин може да се свърже с непредвидимостта на правния ред, доколкото смисълът на тези актове е тъкмо (най-общо казано) да преодоляват неправилна или противоречива практика на съдилищата. Изводът, който според мен се налага, е, че към момента тълкувателните актове на ВКС и ВАС (предвид неголемия им брой и преимуществено следващо правната логика съдържание)<sup>17</sup> помагат по-скоро за засилване на предвидимостта на правния ред.

Тук следва да споменем (главно за пълнота) и въпроса с *промяната на съдебната практика*. Доколко съдебната практика изобщо следва да се разглежда като източник на правото и на това основание да бъде свързвана с предвидимостта на правния ред, е един сам по себе си дискуссионен въпрос. Тук следва само да отбележим, че потенциалът на променящата се съдебна практика да повлияе негативно върху предвидимостта на правния ред е силно ограничен на три основания. На първо място, съдилищата едва успяват да нагодят своята практика към бързо променящата се нормативна рамка и на този фон трудно може да се очаква, че те могат да бъдат проактивни в разглежданото отношение. Второ, практиката на съдилищата е до голяма степен предпоставена от възприетите на общо или на отраслово равнище правни принципи. Въпреки съществените различия в начина на тяхното установяване (в частното право – главно като резултат от постепенно натрупване на съдебна практика по конкретни дела, докато в публичното право – преимуществено чрез властнически актове, придаващи нормативен характер на идеологически възприети положения) правните принципи са относително консервативна и системоподдържаща част от правния ред. И не на последно място, трябва

---

<sup>17</sup> Съществуват и изключения от това правило. Достатъчно е да си припомним ТР № 3/2013 г. на ОС на Гражданската и Търговската колегия на ВКС, което прие, че сделките, сключени от управителя (управителите) на ООД без решение на ОС на ООД по чл. 137, ал. 1, т. 7 от ТЗ са действителни и имат транслативен ефект.

да се има предвид, че дейността на съдилищата е децентрализирана, поради което следва да е налице натрупване на съдебни решения с еднотипни мотиви в определена посока, за да може да се говори за променена съдебна практика.

### ***Правно-социологически дискурс за предвидимостта на социалните последици от влизането в сила на нормативни актове***

Както вече отбелязахме по-горе, на това равнище на разговор под „*предвидим правен ред*“ следва да се разбира *правен ред, който предизвиква тъкмо очакваните да бъдат предизвикани социални последици*. Такава постановка на въпроса го насочва към *целесъобразността на правното регулиране* и на това основание той остава само условно юридически въпрос – единствено доколкото се отнася до тема, свързана с правотворческия процес. Дискусията дали и ако да, то в каква степен правният ред предизвиква тъкмо очакваните да бъдат предизвикани обществени последици е преимуществено социологическа дискусия. Тя предполага изследване на съотношението *вход/изход* – в случая на съотношението *намерение/резултат*.

Доколкото в рамките на една социална система върху крайния резултат от правното регулиране обикновено оказват влияние многобройни и разнообразни фактори (често нямащи нищо общо със самото правно въздействие), то въпросът става още по-труден за специално юридическа интерпретация. Единственото, което в контекста на нашата тема видимо заслужава да бъде подчертано, е необходимостта в процедурата по установяване на общи правни норми да бъдат включени предвиждания за социалния ефект от тяхното влизане в сила. Вярно е, че такива изисквания съществуват и в момента, но както вече имахме повод да отбележим, към тях често се подхожда формално, а в някои случаи те откровено се заобикалят.

### ***На полето на правната философия***

Няма съмнение, че на полето на правната философия могат да се правят различни интерпретации на въпроса за предвидимостта на правния ред. Едно от най-важните от тях напътва към това под *предвидим правен ред* преимуществено да се разбира *правен ред, който е в установена трайна връзка с доминиращ метаразказ, създаващ контекста*.

Независимо дали *пряко или опосредено свързваме юридическата валидност с легитимността* (оправданост от гл. т. на справедливостта или някое друго измерение на морала), *липсата на доминиращ метанаратив* представлява източник на *компрометиране на предвидимостта*. От една страна, това е свързано с лутане относно нормативното съдържание. Например ако в обществото няма доминираща базова теория за справедливостта, трудно може да има съгласие кой тип подоходно облагане е справедлив, а оттук не би било чудно, ако плоският подоходен данък бъде заменен с прогресивен, а после отново възстановен.

По-важно от правна гледна точка обаче е влиянието на моралните метанаративи върху съдебната практика. Това влияние може да се види при интерпретирането на отворените „канални“ към моралния метанаратив – случаите, когато съдът е призван към прилагане на външен за правото морален стандарт (чл. 5 от ГПК, чл. 26, ал. 1 от ЗЗД и др.).

Имайки предвид *отворения характер* на българския правен ред, следва да споменем, че въздействието на наднационални правни системи също има потенциал за влияние върху предвидимостта на правния ред. Тук само ще споменем международните договори по чл. 5, ал. 4 от Конституцията и актовете от вторичното право на Европейския съюз, доколкото участието на поне представители на националните правотворчески органи при тяхното изработване и приемане снижава опасността от това да се превърнат в източник на непредвидимост.

Не така обаче стои въпросът с актове на наднационални съдебни институции, ползващи се със задължителност и изпълнимост в България, и преди всичко актовете на Съда на ЕС в Люксембург и Европейския съд по правата на човека в Страсбург. Силната идеологическа пристрастност към определени метанаративи (основно идеологията на правата на човека и послания за федералистки прочит на договорите) правят решенията на тези институции важен фактор при преценката за предвидимост на правния ред от гледна точка на трайна връзка с доминиращ метанаратив, създаващ контекста. Към момента тези решения влияят по посока на по-голяма предвидимост. Потенциалът им обаче за действие в обратна посока не бива да се подценява, с оглед на далеч не безоблачното бъдеще на идеологията на правата и напреженията в Европейския съюз.

## Възможни изводи

### *Продължаващи турбуленции в предвидимостта*

Първият извод, който би могъл да бъде направен, е, че предвидимостта на правните редове в постмодерните общества ще продължи да бъде нестабилна. *Парламентите и правителствата* (основни производители на общи правни норми) ще бъдат изложени на поне три вида въздействие в тази посока – а) усложняване на структурата и функционирането на социалните общности, съчетано с натиск за увеличаване и детайлизиране на правната регулация; б) повишена динамика на политическите процеси, съчетана с бързо компрометиране на йерархии и износване на авторитети, като следствие от намаленото чувство за сигурност и периодична поява на гневни мнозинства<sup>18</sup>, очакващи бързи и радикални промени; и в) продължаваща конкуренция между метанаративи на национално, регионално и глобално равнище, които се проектират в „акустични“<sup>19</sup> общества.

### *Мисия на Университета и на обучението по право*

В модерната епоха *Университетът* има едно много особено място сред социалните институции. Макар и да възникват далеч преди началото на Просвещението, тъкмо Просвещението отрежда на университетите това особено място. Модерният университет идва да компенсира Просвещенското изоставяне на Бог и да изгради една нова представа за света – един едновременно и докрай познаваем свят, в който фигурата на рационалния човек е основен инструмент за разбиране и подчиняване на този свят.

За това и Университетът (от Хумболтов тип) придобива две важни функции. От една страна, той *приютява библиотеките*, като възпитава желание за четене, анализиране и синтез и заедно с това поднася на студентите *научни истини*, които са изцяло или поне частично формулирани от онези, които преподават. От друга страна, Универси-

---

<sup>18</sup> Ситуацията е сходна с описаната от Ерих Фром в „Бягство от свободата“ – в края на Средновековието ограниченията пред поведението и мисленето на човека значително намаляват, но придобивайки свобода, той губи сигурността на познатия му дотогава ред. Това поражда постоянна тревожност и условия за бързо радикализиране. Фром, Е. Бягство от свободата. София: Издателство „Захари Стоянов“, 2001.

<sup>19</sup> По израза на Маршал Маклуан. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. MIT Press, 1994.



тетът легитимира връзката между нацията и нейния елит чрез *научните истини и моралния метаразказ*. Той дава критерии за правилно и неправилно (определяйки тези критерии като научни), формулира тъй нужните на нацията и нейната държава Голяма Цел, Голяма Опасност, Голямо Пътешествие, Голям Герой. Университетът очертава и легитимната възможност на всеки способен млад човек от социалните низини да влезе в елита тъкмо като мине през него.

*Университетът в постмодерната епоха* е в състояние за запази сравнително малка част от всичко това. Бих се съгласил с тезата на Лиотар, че в едно общество, в което на знанието се гледа преимуществено като на стока, образованието очаквано придобива склонност да се нагажда към търсенето. Въпросът вече не е дали е вярно казаното от професора, а за какво служи то. Така очаквано прагматичните напътвания на асистента изглеждат по-важни от концептуализираните лекции на професора (макар и за кратко). Към това следва да прибавим и факта, че никой професор не може да се състезава по възможност да предоставя информация с базите данни, вече съхранявани далеч извън Университета. Професорът започва да има проблем и със собствената си научна и образователна легитимация, доколкото все по-голяма част от научните истини и моралните парадигми се изработват и налагат публично от интердисциплинарни международни екипи. Така Университетът престава да е големият легитимиращ връзката между нацията и науката, между истината и моралния метаразказ. Масовизирането на все по-горни образователни степени няма как да не предизвика и една непозната лекота при издаването на дипломи. Така пътят от социалното дъно до елита също не изглежда като минаващ непременно през университета, а извървяването на този път вече не гарантира изкачването на стъпала в социалната стратификация.

Възможно ли е на този фон *Юридическият факултет* да се включи успешно в усилията за запазване на предвидимостта на правния ред? При цялото колебание, което би могло да следва от очертания вече контекст, отговорът е все пак положителен.

*Юридическият факултет* би могъл да засили своята роля в установяване на разумен *баланс между истина и полезност* в юридическото познание, а оттам и в цялото юридическо образование. Той следва и допълнително да се отвори към „приютяване“ на прагматични интердисциплинарни екипи и усилване на достъпа до бази данни.

Това пък би било условие за частично възстановяване на неговата тежест в постмодерната ситуация.

Наред с това Юридическият факултет следва активно да участва в *прагматичния дебат за динамиката на правния ред* и (макар и с ясното съзнание за по-скоро извънправния характер на проблема) да мобилизира гражданска енергия за включване в дебата за *предвидимостта на социалните последици* от правното регулиране.

И не на последно място, Юридическият факултет има мисията да фокусира своите усилия по посока на обосноваването на необходимостта броят и видът на вход/изходите към *моралния метаразказ за правото* да бъдат ограничени. А най-верният път към това е възприемането и отстояването на *мира като формален идеал на правото*.